

Ideasta kirjaksi

8.3.2024

Tietokirjan tekeminen on prosessi, joka alkaa ideasta. Hyvin kuulee sanottavan, että ”siitähän on jo tehty kirja”. Niin usein onkin, mutta kirjaa suunniteltaessa keskeistä on se, että löydämme käsiteltävään asiaan uuden näkökulman. On hyvä muistaa, ett maailma on täynnä mielenkiintoisia asioita ja vain harvasta on tehty kirja.

Tietokirjojen skaala on laaja: niihin kuuluvat niin oppikirja ja oppaat kuin eri alojen yleiset tietoteokset ja horoskooppikirjat. Itse asiassa englanninkielinen tietokirjallisuutta kuvaava termi *non-fiction* on osuvampi: tietokirjoiksi lasketaan kaikki muu paitsi fiktiivinen kirjallisuus. Tietyt tietokirjat, kuten esseekokoelmat, saattavat sisältää mielipiteitä ja osa tietokirjoista käsittelee ilmiöitä, joita tiede ei ole todistanut olemassa oleviksi. Paranormaaleja ilmiöitä käsittelevät teokset ovat tästä hyvä esimerkki. Yhtä kaikki niin väitöskirja kuin paranormaalia tieto käsittelevä teos lasketaan tietokirjoiksi.

Kenelle kirjoitan?

Kustantajaa kiinnostaa ennen muuta kirjan kohderyhmä. Kuka teoksesta on kiinnostunut ja ketkä haluavat ostaa sen? Minkä aukon se täyttää ja minkä uuden näkökulman se tuo aiheeseen? Kustantaja miettii näitä kysymyksiä kaupallisista lähtökohdista, mutta itse asiassa ne ovat tärkeitä myös tietokirjailijalle.

Kirjaa suunnitellessa on hyvä miettiä kohderyhmä ja sen tietämys aiheesta. Tämä auttaa kirjoittajaa virittämään kirjan tiedollisesti sopivalle tasolle: kirjoitanko lapsille tai nuorille, alan harrastajille, teenkö oppikirjaa ja niin edelleen. Kohderyhmää miettimällä selvää myös se, miten taustoitamme asiaa ja mitä voimme olettaa lukijan tietävän aiheesta jo etukäteen.

Hyvän tietokirjan tunnusmerkit

Yleistajuisen tietokirjan kirjoittaminen poikkeaa melko paljon tieteellisen tekstin tuottamisesta. Siinä missä tieteellisellä artikkelilla on tietty formaatti, ei tietokirjalla sellaista ole. Iso ero on myös siinä, että tietokirja on ensisijaisesti suurelle yleisölle kirjoitettu teos, tieteellinen julkaisu puolestaan alan tutkijoille, joilta edellytetään tiettyä perustietämystä. Jälkimmäisessä tapauksessa myös kieli poikkeaa yleistajuisen tietokirjan kielestä; tietokirjan tulee olla mahdollisimman pitkälti yleiskieltä ja alan terminologiaa käytettäessä se tulee kirjoittaa auki. Tieteellinen teos sen sijaan käyttää tieteenalalla vakiintunutta terminologiaa jo oletusarvoisesti.

Yksi tämän hetken trendeistä tietokirjallisuudessa on tarinallistaminen. Se sopii monien teemojen käsittelyyn ja esimerkiksi yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden aihepiireihin tarinat tuovat lisää syvyyttä ja havainnollisuutta. Saman asian voi faktoihin pitäytyen kertoa usealla eri tavalla ja tarinat kiinnostavat ihmisiä Jo 1970-luvulla esimerkiksi professori Anto Leikola osasi havainnollistaa ja popularisoida kiinnostavasti vaikeitakin biologiaan liittyviä aiheita. Viime kädessä kyse oli tarinallistamisesta ja monimutkaisen asian tekemisestä ymmärrettäväksi.

Esimerkit ja mieleenpainuvat yksityiskohdat tuovat eloa tekstiin. Kirjan aihepiiristä riippuen kannattaa myös sopivassa määrin käyttää lainauksia, jotka elävöittävät tekstiä. Kansanrunon pätkä tai pykälän mittaien laina vuoden 1686 kirkkolaista tuovat tekstiin tiettyä autenttisuutta, kun kirjoitetaan historiaa käsittelevää teosta. Mutta yhtä lailla sopiva laina piristää tekstiä minkä tahansa alan teoksessa.

Kuinka pääsen alkuun?

Kaikki alkaa ideasta. Sen ja painotuoreen kirjan väliin mahtuu satoja tunteja työtä. Moni aloitteleva tietokirjailija joutuu ensin kirjoittamaan käsikirjoituksen, jota hän toiveikkaana tarjoaa kustantajille. Kustantajia kannattaa kuitenkin lähestyä jo aiemmin. Usein synopisis eli 1-2 liuskan kuvaus kirjan rakenteesta ja sisällöstä on paras tapa aloittaa neuvottelut mahdollisen kustantajan kanssa. Todennäköisesti kustantaja pyytää myös näytetekstiä. Tyypillisesti kustantajalle lähetetään tuolloin esimerkiksi yksi kirjan luku tai osa siitä.

Tekstin lisäksi kustantajaa kiinnostaa kaksi asiaa: kyky tuottaa tietokirjalle tyypillistä tekstiä sekä kirjoittajan asiantuntemus. Toki kustannustoimittaja käy tekstin läpi korjaten kielivirheet ja parantelee kieliasua, mutta tällöin on kyse lähinnä pienestä hiomisesta – niin ainakin kustantaja toivoo.

Kun kustannussopimus on taskussa, alkaa kirjoittaminen toden teolla. Kustantaja määittelee aikataulun ja laajuuden. Neuvotteluvaraa toki on, mutta niistä on myös pidettävä kiinni. Usein kustantaja saattaa haluta nähdä kuinka työ etenee, jos kyseessä on ensikertalainen.

Kirjoittaminen, lähteiden hankinta ja läpikäynti ovat oma lukunsa. Tiettyjä teknisiä asioita on hyvä muistaa: lähdeviitteiden merkintäjärjestelmästä on syytä sopia kustantajan kanssa. Kaikkiin tietokirjoihin ei ole mielekästä laittaa lähteitä, pelkkä kirjallisuusluettelo saattaa olla mielekkäämpi vaihtoehto.

Samalla kun itse kirjoitusprosessi etenee, on syytä myös pohtia kirjan kuvitusta. Graafit, kuviot, valokuvat…

niistäkin kannattaa keskustella etukäteen kustannustoimittajan kanssa, koska valokuvien tekijänoikeudet maksavat ja valokuvien määrä vaikuttaa myös kirjan painatuskuluihin.

Rahakasta puuhaa?

Setelin kuvat silmissä tietokirjan kirjoittamista ei kannata miettiä. Suomen tietokirjailijoiden viimeisen vuonna 2023 tekemän tutkimuksen mukaan maamme tietokirjailijoiden keskimääräinen vuosiansio oli 666 euroa. Myyntitulojen ja lainauskorvausten lisäksi apurahat ovat tärkeitä tulonlähteitä. Niiden suuruus vaihtelee 2000–4000 euron välillä.

Miksi sitten viettää vapaa-aikansa kirjoittaen tietokirjaa? Kyse on yksinkertaisesti elämäntavasta, halusta luoda uutta. Ja ainakin minulle jokaisen kirjan kirjoittaminen on matka, jonka aikana opin paljon.

Ari Haasio
SeAMK

FT Ari Haasio työskentelee kirjasto- ja tietopalvelualan yliopettajana. Hän opettaa SeAMKissa tietokirjallisuutta ja on julkaissut yli 40 tietokirjaa sekä 30 tieteellistä artikkelia.